

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتِ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتِ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتِ

دانشگاه پیام نور

استان البرز

مرکز کرج

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته: زبان و ادبیات فارسی

بخش علمی ادبیات و زبانهای خارجه

عنوان پایان نامه:

صور خیال و بدایع شعری دیوان غنی کشمیری

زهرا ورزدار

استاد راهنما: دکتر مرتضی حاجی مزدارانی

استاد مشاور: دکتر مجید سرمدی

شهریور ۱۳۹۱

دانشگاه پیام نور استان البرز

بسمه تعالی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

مرکز کرج

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

تحت عنوان: " صور خیال و بدایع شعری در دیوان غنی کشمیری "

نام و نام خانوادگی: زهرا ورزدار

شماره دانشجویی: ۸۸۰۰۰۲۹۶۷

ساعت: ۱۱ - ۱۳

روز: دوشنبه

تاریخ دفاع: ۹۱/۰۶/۲۷

درجه ارزشیابی: عالی

به حروف: نوزده و بیستم

نمره به عدد: ۱۹.۰۰

اعضای هیات داوران:

ردیف	نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه / موسسه	امضاء
۱	دکتر مرتضی حاجی مزدارانی	استاد راهنما	استادیار	گرمسار (پیام نور)	
۲	دکتر مجید سرمدی	استاد مشاور	استادیار	کرج (پیام نور)	
۳	دکتر طاهره جعفرقلیان	استاد داور	استادیار	ابهر (پیام نور)	
۴	عبدالقاسم ترابی	نماینده تحصیلات تکمیلی	مدیر تحصیلات تکمیلی	کرج (پیام نور)	

کرج، رجایی شهر، بلوار موذن
خیابان دانشگاه
کدپستی: ۳۱۴۹۹۶۸۱۴۳
تلفن: ۵۰۱-۹۵۰۱-۳۴۲۰۲۶
دورنگار: ۵۰۲۵-۹۵۲۰-۳۴۲۰۲۶

شماره:

تاریخ:

پیوست:

اینجانب زهرا ورزدار دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۸-۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی گواهی می نمایم چنانچه در پایان نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم منبع و ماخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می دانم و جوابگوی آن خواهم بود.

دانشجو تایید می نماید که مطالب مندرج در این پایان نامه (رساله) نتیجه تحقیق خودش می باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

اینجانب زهرا ورزدار دانشجوی ورودی سال ۱۳۸۸-۸۹ مقطع کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی گواهی می نمایم چنانچه بر اساس مطالب پایان نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب، و ... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب، و ... و به صورت مشترک و با ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

تقديم:

به یاد مادرم

بعد ا یاد خدا تنها چیزی است که مایه آرامش برایم می باشد.

سپاس :

از کلیه عزیزانی که در مسیر تحصیل مرا یاری نمودند به ویژه از دکتر مرتضی حاجی مزدارانی (استاد راهنما

) و دکتر مجید سرمدی (استاد مشاور) و داور محترم سرکار خانم طاهره جعفرقلیان

تعریف مساله و بیان سواهای اصلی تحقیق:

شناخت سبک شاعران از طریق تجزیه و تحلیل آرایه های ادبی و صورخیال به کار رفته در دیوان ایشان از وظایف مهم ادب پژوهان است.

در این پژوهش سعی گردید تا به استناد کاربرد آرایه های لفظی و معنوی شیوه شاعری یکی از شاعران بزرگ در قرن یازدهم روشن گردد.

۱- سبک شاعری غنی کشمیری چه ویژگی هایی دارد؟

۲- چه نوع آرایه های لفظی و معنوی در دیوان او به کار رفته است؟

۳- از کدام عناصر خیال در دیوان غنی کشمیری استفاده شده است؟

۴- تشبیهات به کار رفته از چه ویژگی هایی برخوردار است؟

۵- عناصر صور خیال از چه بسامدی در دیوان غنی کشمیری برخوردار است؟

۶- تمثیلات به کار رفته چه ویژگی هایی دارند؟

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به بررسی هایی که در این زمینه به انجام رسید متوجه شدیم موضوعی با این عنوان خاص کار نشده است و علاقه خود به پژوهش در اشعار این شاعران (شاعران سبک هندی) باعث شد تا با راهنمایی استادام این موضوع را برای پایان نامه خود انتخاب کنم.

چکیده

در این پایان نامه صور خیال و بدایع شعری در دیوان غنی کشمیری، شاعر سبک هندی بررسی شده است. کوششی است در جهت آشنایی هرچه بیشتر با سبک غنی کشمیری با بررسی صور خیال و بدایع شعری در دیوان وی که در یک مقدمه و سه فصل تنظیم شده است. در فصل اول در مورد زندگی غنی کشمیری و سبک هندی و سبک شخصی شاعر بحث شده است و در فصل دوم به بدایع شعری در دیوان غنی پرداخته شده است و فصل سوم صور خیال در شعر وی می باشد. در فصل بدایع شعری چیزی که بیشتر از همه خود را نشان می دهد ایهام می باشد. استفاده از آرایه های دیگر چون جناس، مراعات نظیر، تضاد، تلمیح، اغراق به نحو قابل ملاحظه ی وجود دارد.

در فصل سوم در بخش تشبیه، تشبیه حسی به حسی و پس از آن تشبیه فشرده و تشبیه مفرد به مفرد بیشترین کاربرد را دارد. استفاده از اسلوب معادله نیز به گونه ای است که به عنوان یکی از عناصر سبکی خود را نشان می دهد. از انواع استعاره تشخیص بیشترین کاربرد را دارا است و بعد از استفاده از استعاره مصرحه، استعاره مکنیه از نوع غیرتشخیص از بسامد اندک برخوردار است. از انواع کنایه، کنایه در فعل بیشترین بسامد را دارا می باشد. همه این عناصر که با بسامد بالا به کار رفته است، ما را در جهت شناخت سبک شخصی غنی یاری می کند.

کلید واژه: غنی کشمیری، بدایع، صور خیال

علائم اختصاری که در این پایان نامه از آن استفاده شده است:

ص (شماره صفحه) ب (شماره بیت در آن صفحه)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول
۴	بخش اول شرح احوال غنی کشمیری
۴	۱-۱-۱- زندگی غنی
۸	۱-۱-۲- اوضاع سیاسی فرهنگی
۹	بخش دوم سبک هندی
۹	۲-۱- سبک هندی
۹	۱-۲-۱- ویژگی های بارز سبک هندی
۱۴	بخش سوم سبک شعری غنی کشمیری
۱۴	۳-۱- مقدمه
۱۴	۱-۳-۱- تشبیهات بدیع
۱۸	۲-۳-۱- ادات خاص تشبیه
۲۰	۳-۳-۱- توجه به ایهام
۲۳	۴-۳-۱- اسلوب معادله
۲۴	۵-۳-۱- تشخیص
۲۵	۶-۳-۱- اسطوره شکنی

۲۹	فصل دوم: بدایع شعری دیوان غنی کشمیری
۳۰	بخش اول بدیع لفظی
۳۰	۱-۲- مقدمه
۳۰	۱-۱-۲- جناس
۳۰	۱-۱-۱-۲- جناس تام
۳۲	۲-۱-۱-۲- جناس ناقص
۳۳	۳-۱-۱-۲- جناس خط
۳۵	۴-۱-۱-۲- جناس قلب
۳۵	۵-۱-۱-۲- جناس زاید
۳۹	۶-۱-۱-۲- جناس اشتقاق
۴۰	۷-۱-۱-۲- جناس اشتقاق (جناس کلمات هم خانواده یا جناس ریشه)
۴۱	۲-۱-۲- تکرار
۴۱	۱-۲-۱-۲- تکرار واک یا واج آرایبی
۴۲	۲-۲-۱-۲- تکرار واژه
۴۵	بخش دوم بدیع معنوی
۴۵	۲-۲- مقدمه
۴۵	۱-۲-۲- ایهام
۴۶	۱-۱-۲-۲- ایهام تناسب
۴۸	۲-۱-۲-۲- ایهام تضاد

۵۰	۲-۲-۱-۳- ایهام ترجمه
۵۰	۲-۲-۱-۴- ایهام تبادر
۵۱	۲-۲-۲- مراعات نظیر
۵۴	۲-۲-۳- تضاد
۵۵	۲-۲-۴- پارادوکس
۵۶	۲-۲-۵- حس آمیزی
۵۸	۲-۲-۶- تلمیح
۶۱	۲-۲-۷- اغراق
۶۳	۲-۲-۸- استثنای منقطع
۶۵	۲-۲-۹- حسن تعلیل
۶۷	فصل سوم: صور خیال در دیوان غنی کشمیری
۶۸	بخش اول تشبیه
۶۸	۳-۱- مقدمه
۶۸	۳-۱-۱- طرفین تشبیه و انواع تشبیه به اعتبار آن
۶۸	۳-۱-۱-۱- تشبیه حسی به حسی
۷۵	۳-۱-۱-۲- تشبیه حسی به عقلی
۷۶	۳-۱-۱-۳- تشبیه عقلی به حسی
۸۰	۳-۱-۱-۴- تشبیه عقلی به عقلی

۸۰	۳-۱-۲- تشبیه از دیدگاه ادات و وجه شبه
۸۰	۳-۱-۲-۱- تشبیه مرسل مفصل
۸۴	۳-۱-۲-۲- تشبیه مرسل مجمل
۸۸	۳-۱-۲-۳- تشبیه موکد مجمل (بلیغ)
۹۳	۳-۱-۲-۴- تشبیه موکد مفصل
۹۳	۳-۱-۳- تشبیه به اعتبار مفرد- مقید- مرکب بودن
۹۴	۳-۱-۳-۱- تشبیه مفرد به مفرد
۹۸	۳-۱-۳-۲- تشبیه مفرد به مقید
۱۰۳	۳-۱-۳-۳- تشبیه مقید به مفرد
۱۰۷	۳-۱-۳-۴- تشبیه مقید به مقید
۱۱۲	۳-۱-۳-۵- تشبیه مرکب
۱۱۲	۳-۱-۳-۵-۱- تشبیه مرکب غیر تمثیلی
۱۱۴	۳-۱-۳-۵-۲- تشبیه مرکب تمثیلی
۱۱۶	۳-۱-۳-۵-۲-۱- تمثیل
۱۱۹	۳-۱-۳-۵-۲-۲- اسلوب معادله
۱۲۳	۳-۱-۴- تشبیه از نظر شکل
۱۲۳	۳-۱-۴-۱- تشبیه ملفوف
۱۲۴	۳-۱-۴-۲- تشبیه مفروق
۱۲۵	۳-۱-۴-۳- تشبیه جمع

۱۲۶	۳-۱-۴-۴- تشبیه معکوس
۱۲۶	۳-۱-۴-۵- تشبیه مضمّر
۱۲۷	۳-۱-۴-۶- تشبیه تفضیل
۱۳۱	۳-۱-۵- بررسی اجمالی مشبه به ها در دیوان
۱۴۱	جدول و نمودار بخش اول
۱۴۶	بخش دوم استعاره
۱۴۶	۳-۲- مقدمه
۱۴۷	۳-۲-۱- استعاره مصرحه
۱۵۱	۳-۲-۲- استعاره مکنیه
۱۵۶	۳-۲-۳- استعاره مفرد یا مرکب
۱۵۷	۳-۲-۳-۱- استعاره مفرد
۱۶۰	۳-۲-۳-۲- استعاره مرکب
۱۶۱	جدول و نمودار بخش دوم
۱۶۴	بخش سوم کنایه و مجاز
۱۶۴	۳-۳- مقدمه
۱۶۴	۳-۳-۱- انواع کنایه به لحاظ مکنی عنه
۱۶۴	۳-۳-۱-۱- کنایه از اسم (موصوف)
۱۶۶	۳-۳-۱-۲- کنایه از صفت
۱۶۷	۳-۳-۱-۳- کنایه فعل

۱۷۱	۲-۳-۳- انواع کنایه به لحاظ وضوح و خفا
۱۷۱	۱-۲-۳-۳- تلویح
۱۷۱	۲-۲-۳-۳- ایما
۱۷۴	۳-۲-۳-۳- رمز
۱۷۵	۳-۳-۳- مجاز
۱۷۵	۱-۳-۳-۳- مجاز به علاقه ذکر محل اراده حال
۱۷۶	۲-۳-۳-۳- مجاز به علاقه جزئیت
۱۷۷	۳-۳-۳-۳- مجاز به علاقه ماکان
۱۷۸	۴-۳-۳-۳- مجاز به علاقه جنس
۱۷۹	۵-۳-۳-۳- مجاز به علاقه قوم و خویشی
۱۸۰	۶-۳-۳-۳- مجاز به علاقه صفت و موصوف
۱۸۰	۷-۳-۳-۳- مجاز به علاقه لازمیت
۱۸۰	۸-۳-۳-۳- مجاز به علاقه تضاد
۱۸۲	جدول و نمودار بخش سوم
۱۸۵	نتیجه گیری
۱۸۶	جدول و نمودار صور خیال
۱۸۷	کتاب شناسی منابع و مآخذ

موضوع این پایان نامه صور خیال و بدایع شعری دیوان ملامحمدطاهر غنی کشمیری شاعر توانای فارسی زبان هندی است به منظور شناسایی توانمندی های ذهنی و بارقه های هنری و زبانی یکی از چهره های برجسته فارسی زبان در عرصه پهناور ادبیات کهن فارسی . این پایان نامه در سه فصل تالیف شده است . فصل اول شامل سه بخش است بخش اول زندگی شاعر بررسی شده بخش دوم درباره سبک هندی و ویژگی های بارز آن مطالبی را ذکر نموده ایم بخش سوم درباره سبک غنی کشمیری می باشد در فصل دوم این رساله که شامل دو بخش می باشد . در بخش اول بدایع لفظی در دیوان غنی بررسی شده و در بخش دوم بدایع معنوی در دیوان غنی بحث شده است . در فصل سوم نیز که شامل سه بخش می باشد . در بخش اول به مبحث تشبیه از چهار دیدگاه در دیوان غنی پرداخته شده است . سپس برای هر یک نمونه ها و شواهدی آورده ام و در پایان هر بحث نمونه آماری آن مبحث داده شده است و همچنین در این بخش نگاه مختصری به مشبه به های موجود در دیوان داشته ام و نیز در پایان فصل جدولی تهیه کرده یک نگاه کلی به تشبیهات شاعر داشته ایم و برای آنها نمودار میله ای ترسیم کرده ام . و در بخش دوم تعریف و تقسیم بندی خاص استعاره در سه عنوان استعاره مصرحه، استعاره مکنیه و استعاره مفرد و مرکب آمده است و برای هر یک نمونه ها و شواهدی آورده ام و در پایان هر بحث نمونه آماری آن مبحث داده شده است و در بخش سوم نیز که شامل دو قسمت می باشد در قسمت اول این بخش انواع کنایه های موجود در شعر غنی بررسی شده و در قسمت دوم به شعر غنی از دیدگاه مجاز مرسل نگریسته ایم و براساس علاقه های موجود در

دیوان غنی به ذکر نمونه و شاهد پرداخته ایم و در پایان بخش جدولی از مجموعه مجازهای مرسل ترتیب داده ایم.

در پایان فصل ها و بخش ها یک نتیجه گیری کلی ارائه کرده ایم . همچنین جدولی که متضمن یک نگاه کلی به انواع صور خیال است ضمیمه کرده ایم. نمودار میله ای برای نشان دادن انواع صور خیال تهیه شده است.

در پایان امیدوارم که مورد قبول ادب پژوهانی که در عرصه صور خیال و سبک هندی و شاعران این سبک به تحقیق و پژوهش می پردازند واقع شود.

فصل اول

بخش اول: شرح احوال غنی کشمیری

بخش دوم: سبک ہندی

بخش سوم: سبک شعری غنی کشمیری

بخش اول: شرح احوال غنی کشمیری

۱-۱-۱- زندگی غنی

ملا محمد طاهر کشمیری متخلص به غنی از شاعران پارسی گوی کشمیر در زمره بزرگترین و مشهورترین آنان است. او ظاهراً به سال ۱۰۴۰ در شهر سرینگر کشمیر ولادت یافت و در همین شهر در سال ۱۰۷۹ درگذشت (صفا، ۱۳۷۹: ۵۰۳)

دوران زندگی غنی در سرینگر گذشت و در همین شهر در یکی از معروفترین و قدیمی ترین مدرسه بنام مدرسه قطیبه به تحصیل علوم و معارف زمانه پرداخت. (نصرآبادی، ۱۳۷۹: ۴۴۶)

و در تمامی میدانهای معرفت عصر از ادبیات فارسی و عربی گرفته تا فلسفه و حکمت و علم طب به درجه والایی رسید استادی غنی را در علم طب و ساینس علوم جدای از گفته های تذکره نویسان در جای جای اشعار او می توان مشاهده کرد برای مثال در بیت زیر به مهارت وی در طبابت پی برد:

جویند دوی درد از من دگران لیکن الم من نپذیرد درمان

اینکه استاد وی ملامحسن فانی^۱ بوده در میان تذکره نویسان اتفاق نظر وجود دارد فقط نصرآبادی در تذکره خود شاعری به اسم فغانی کشمیری را استاد غنی گفته است: «فغانی آنهم کشمیری است ... غنی کشمیری تعلیم از او دارد.» (نصرآبادی، ۱۳۷۹: ص ۴۴۸) و همچنین ذبیح الله صفا می گوید: «در آغاز جوانی نزد ملا محسن فانی به کسب دانش پرداخت و زود در شعر و ادب نام برآورد» (صفا، ۱۳۷۹: ۵۰۳)

^۱ - شاعری معروف بود و شاگردان او مانند طاهر غنی، ملامحمد زمان نافع و حاجی محمداسلم سالم هم از شعرای معتبر بودند.

خانندان غنی: عموم تذکره نویسان بر این اتفاق نظر دارند که طایفه وی از خراسان بوده چنانکه در تذکره شعرای پارسی زبان کشمیر آمده است: «گمان غالب بر این است که اجداد غنی از بخارا از راه خراسان در همان هنگام که شاه همدان به آن خاک مسافرت می کرده به کشمیر مهاجرت نموده باشند.» (عرفانی، ۱۳۳۵: ۶۳) و همچنین ذبیح الله صفا چنین می گوید: «طایفه وی اصلاً از خراسان بوده و به همراه سیدعلی همدانی عارف مشهور به کشمیر مهاجرت نمودند.» (صفا، ۱۳۷۹: ۵۰۳)

سرپرست غنی: اینکه وی از زندگی دنیا کلبه محقر و فقیرانه ای بیش نداشته علاوه بر گفته تذکره نویسان مثل تذکره شعرای پارسی کشمیر که می گوید: «در یک کلبه کوچکی زندگی می کرده است موقعی که در خانه بود در را قفل می کرد و موقع بیرون آمدن در را باز می گذاشت سبب این عمل را جویا شدند گفت چیزی قابل ارزش در این خانه غیر از من نیست موقعی که من در خانه باشم احتیاج به قفل و بند نیست.» (عرفانی، ۱۳۳۵: ۶۵)

از اشعارش نیز می توان مشاهده کرد:

چون نیست بجز خانه مرا هیچ متاعی عییم نتوان کرد اگر خانه بدوشم

و تمام عمر خود را در فقر و تنگدستی بسر برد:

پیوسته کیسه ما همچو حباب خالی است ما را درم چو ماهی جزو بدن نگردد

بفکام دل ندیدم جمع اسباب معیشت را که آب و دانه ام چون آسیا از هم جدا باشد

ولی با وجود این تنگدستی از هیچ کس چشم داشتی نداشت و دست پیش کسی برای طلب دراز

نکرده است: